

Каштоўная крыніца для даследчыкаў

Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski, навуковая рэдакцыя і ўступ Ліліі Цітка, Беласток 2012, сс. 130

Прыгожы падарунак дзякуючы выдатнаму знаўцу царкоўнаславянскай мовы прафесар Ліліі Цітка атрымалі ў мінулым годзе даследчыкі гісторыі царкоўнаславянскага пісьменства і лексікі даўняй беларускай і рэгіянальнай польскай мовы Падляшша. Л. Цітка з'яўляецца таксама аўтарам ўступу фататыпічнага выдання “Лексікона”, апублікаванага ў 1722 годзе базыльянскай друкарняй у Супраслі пад назвай “Леґиконъ Сирѣчь Словесникъ Славенскіи имѣющъ в себѣ, словеса первѣе Славенскіа, азбѣчныа, посежде Полскіа. Благопотребный къ выразѣмѣнню Словесъ Славенскихъ, Обрѣтающѣа въ Книгахъ Церковныхъ”. Слоўнік быў падрыхтаваны да друку на падставе экзэмпляра, які знаходзіцца ў калекцыі бібліятэкі Падляскага музея ў Беластоку і дапоўнены лістамі, якіх бракавала, абапіраючыся на экзэмпляр, захоўваемы ў зборах Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве.

Супрасльскі “Лексікон”, па задуме выдаўцоў на пачатку XVIII стагоддзя, мусіў быць вучэбным дапаможнікам для кандыдатаў на духоўную ступень уніяцкай царквы, якія дрэнна ведалі царкоўнаславянскую мову. Гэты невялікі слоўнік, які мае 32 карты фармату *in quarto*, уключае каля чатырох тысяч царкоўнаславянскіх слоў, надрукаваных кірыліцай і каля пяці тысяч тлумачальных польскіх слоў, пададзеных лацінскім шрыфтам.

Філалагічна-лінгвістычны ўступ Л. Цітка складаецца з чатырох частак і вялікіх рэзюмэ на англійскай і рускай мовах.

Першая частка уступу (“Pierwszy drukowany słownik cerkiewnosłowiańsko-polski”) мае ўводны характар. Л. Цітка прадстаўляе ў ёй гісторыю супрасльскай базыльянскай друкарні, а таксама кротка разглядае выдавецкую дзейнасць, дзе ўспамінае пра літургічныя друкі (*псалтыры, навучальныя евангеллі, часасловы*) і навучальныя матэрыялы, якія маюць нарматыўна-лексікаграфічны характар (*буквары, азбукі, слоўнікі*). Далей аўтарка пераходзіць да характарыстыкі супрасльскага “Лексікона”: аналізуе будову слоўніка, мэту яго стварэння, апісвае перавыданні пазнейшых выданняў. *O tym, że słownik okazał się cenną pomocą w lekturze ksiąg liturgicznych świadczą trzy kolejne wznowienia, które powstały w latach 1751, 1756 i 1804 w drukarni bazylianów w Poczajowie* (с. 12–13). Далей абмяркоўваецца, які ўплыў у лексікаграфічным аспекце на форму першавыдання меў выдадзены амаль стагоддзем раней “Лексікон славеноросскій і імен толкованіе” Памвы Бярынды. *Zasadniczy wpływ na kształt supraskiego źródła w aspekcie leksykograficznym miał, bez wątpienia, wydany sto lat wcześniej w Kijowie przez Pambę Beryndę dwuczęściowy słownik liczący około siedmiu tysięcy haseł Leksikon (...)* Anonimowy redaktor z Supraśla wykorzystał w swoim Leksykonie większość wyrazów hasłowych z pierwowзору, jednak zdecydowanie zmodyfikował część objaśniającą słownika (с. 14–15).

Другая частка ўступу (“О języку Leksykonu supraskiego”) уключае разгляд моўных асаблівасцей супрасльскага “Лексікона” на фоне іншых беларускіх помнікаў пісьменнасці гэтай эпохі. Л. Цітка робіць аналіз графікі помніка, звяртае ўвагу на дублеты галосных і іх ужыванне. Пасля апісваюцца моўныя асаблівасці “Лексікона”, звяртаецца ўвага на апазіцыйную – царкоўнаславянскую і рускую – рэалізацыю ў тэкспе некаторых праславянскіх з’яў (кантынванты: спалучэнняў **tort, *tolt, *tert, *telt*, пачатковых спалучэнняў **ort-, *olt-*, спалучэнняў тыпу **trt, *tlt, *tr’t, *tl’t*, пачатковых спалучэнняў **je-, *ju-*, спалучэнняў **tj, *dj, *kt’, *gt’*) а таксама працэсы, якія адлюстраваліся ў заходнерускіх мовах (дыспалаталізацыя зычных *č’, š’, ž’* а таксама *r*). У сферы марфалагічнай будовы лексікі помніка даследчыца вызначае і абмяркоўвае найбольш прадуктыўныя фарманты (суфіксы *-tel’/-itel’/-atel’*, *-ije/-nije/-enije/-anije* і прэфіксы *iž-/is-, vьz-/vьs-*).

У чацвёртай частцы ўступу (“Leksykon supraski jako źródło leksykograficzne”), робіцца лексікаграфічная характарыстыка помніка. Абмяркоўваюцца макра- і мікраструктуры супрасльскага “Лексікона”, між іншым: парушэнне алфавітнага размяшчэння слоўнікавых артыкулаў, спосабы тлумачэння слоў, указваецца на адсутнасць граматычнай інфармацыі слоў, адсутнасць прыёмаў сэнсавай інтэрпрэтацыі лексем, а таксама спробы адлюстравання выкарыстання слова ў сінтаксічных і лексіка-семантычных кантэкстах. На аснове праведзенага аналізу Л. Цітка робіць выснову, што рэдактар супрасльскага “Лексікона” не ставіў сабе за мэту капіраванне “Лексікона” Памвы Бярынды, але стараўся стварыць перакладны царкоўнаславянска-польскі слоўнік, які змяшчае максімальна простыя з пункту гледжання структуры слоўнікавыя артыкулы: *Cel przedsięwzięcia leksykograficznego był przede wszystkim edukacyjny, wynikał z potrzeby stworzenia podręcznego źródła, dostarczającego jego użytkownikowi ekwiwalentów niezrozumiałych słów wyrazów cerkiewnosłowiańskich, występujących w ksiągach liturgicznych* (с. 34–35).

Інтэгральнай часткай публікацыі з'яўляецца фотатыпічнае выданне супрасльскага “Лексікона”. Перавыданне помніка ў такой форме неабходна для таго, каб даследчыкі правільна адчитвалі першадрук. Зразумела, фотатыпічнае выданне пазбаўлена рэдактарскіх памылак, якія маглі б адмоўна паўплываць на інтэрпрэтацыю даследчыкамі моўных з'яў помніка. Як рэдактар “Słownika”, Л. Цітка, упэўненая ў вартаснасці арыгінала, прыняла правільнае рашэнне аб выданні працы ў гэтай форме.

Элеентам, вартым увагі, з'яўляецца і той факт, што публікацыя змяшчае ілюстрацыйны матэрыял аналізаваных з'яў у сферы фанетыкі, марфалогіі і лексікі супрасльскага “Лексікона”, якія ў спалучэнні з перавыданнем першадруку, а таксама пералікам прац, звязаных з помнікамі (“Ważniejsze prace związane z Leksykonem supraskim”, с. 37), з'яўляюцца каштоўнай крыніцай для даследчыкаў гісторыі рускай, беларускай і польскай моў. Важна і тое, што рэцэнзуемая кніга характарызуецца высокай эстэтыкай выдання: цвёрды, стылёвы пераплёт, добрай якасці папера, вельмі чытэльны шрыфт, выразны падзел матэрыялу, што робіць працу з гэтым сапраўдным фаліянтам не толькі карыснай, але і прыемнай.

*Анна Грэсь
Беласток*